જયંતીભાઈ પટેલની નવલિકાઓ

પાટીદાર દર્શનના સંપાદક મંડળમાં સેવા આપતાં જયંતીભાઈ પટેલે કેટલીક પ્રસંગોચિત્ત સમાજકથાઓની રચના કરેલી એમાંની થોડી કથાઓ અહીં રજુ કરી છે.
(જે સમાજકથા વાંચવી હોય એના નામ પર કલીક કરો)

૧. ખાતા દીઠ રૂપિયો
૨. ઘરને હિસાબે પરઠણ
૩. મોટાભાઈનો રમણિયો
૪. શીવાકાકાએ વટ પાડ્યો
૫. પોલિશ કરેલો છોકરો
૬. મગનભાઈનું લગનપુરાણ
૭. સોના જેવો છોકરો

૧. ખાતા દીઠ રૂપિયો

ચરોતરની મધ્યમાં આવેલા એક મધ્યમ કક્ષાના ગામની આ વાત છે. ગામની ખેતીલાયક જમીન ઘણી ને એનો વહીવટ કરવા માટે ગામના એકમાત્ર અમલદાર ગામના તલાટી રવિશંકર.

આ તલાટીને એક દીકરો નરભો (નરભેશંકર). નરભો ભણવામાં ઘણો હોશિયાર. ખભે દફતર ભેરવીને એ ત્રણ ગાઉ દૂર શહેરની શાળામાં ભણવા જાય. એટલું ચાલીને જાય અને સાંજે એટલું ચાલીને આવે તોય ભણવામાં એનો નંબર પહેલો. નિશાળમાં માસ્તરોના પણ એના પર ચાર હાથ.

તલાટીય મહિનામાં બેચાર વખત સરકારી કામે શહેરમાં જાય ત્યારે નરભાની શાળામાં અચૂક આંટો મારે. બધા માસ્તરો એમને કાયમ કહ્યા કરે : ‘તમારો નરભો ભણવામાં ઘણો હોશિયાર છે એને તમે ઈજનેરીનું કે દાકતરીનું ભણાવજો કે પછી બેરિસ્ટર બનાવજો.’

રવિશંકર તલાટી ઘેર આવી હિસાબ કરે અને એમ કરતાં અર્ધેથી જ અટકી જાય. એમનો પોતનો પગાર મહિને ૧૧ રૂપિયા. એમાં ફકત ઘર ચાલે ને મહિને રૂપિયોરોડો બચત થાય. આ રૂપિયારોડાની મદદથી નરભાને મુંબઈની કૉલેજમાં ભણાવાય નહીં કે દાકતર કે વકીલ બનાવાય પણ નહીં. મેટ્રિકમાં સારી રીતે પાસ થઈ જાય એટલે રેલ્વેમાં કે મામલતદારની કચેરીમાં નોકરી મળી જાય. આટલું થાય તોય ગંગા નાહ્યા એમ મન મનાવે.

એ ચાહે એટલું મન મનાવવા પ્રયત્ન કરે પણ છેવટે તો પેલું બાપનુ હૈયું ને! એમણે ચોરામાં આવતા જતા એકબે આગેવાનોને મોઘમ વાત કરી જોઈ : ‘નરભાને આવતે વરસે આગળ ભણવા મુંબઈ મોકલવનો વિચાર છે. આપણા ગામના ભવાનભાઈ મુંબઈ રહે છે તે એમને બેબોલા પૂછી જોજો ને કે મહિને કેટલો ખર્ચો આવે?’

પછી તો વાતને જાણે પાંખો આવી. ભવાનભાઈએ બધી તપાસ કરીને જાણાવ્યું કે રહેવાની ને ખાવાની વ્યવસ્થા તો હું મારા શેઠની ધરમશાળામાં મફત કરાવી દઉં. બદલામાં ધરમશાળાની દેખરેખ રાખવાની ને એના નાનામોટા હિસાબ રાખવાના. તોય કપડાંના ફીના ને ચોપડીઓના ને બીજા પરચૂરણ મળીને વરસે પાંચસો તો થઈ જ જાય. દાકતરીને બદલે બીજું ભણાવવું હોય તો દોઢસો બસોમાં પતી જાય.

તલાટીને તો જાણે વાત માંડીવાળવા માટે આધાર જ જોઈતો હતો. કાગળ વાંચી એમણે ગલ્લામાં મૂકી દીધો. કાં રેલ્વેમાં કે કાં મામલતદારની કચેરીમાં નોકરી જ. લ્હેરથી જીવાશે એનાથી.

પણ જેણે મુંબઈ તપાસ કરવા કાગળ લખ્યો હતો એ આગેવાને તલાટીને વળી પૂછયું : ‘પછી નરભાને આગળ ભણાવવાનું શું નકકી કર્યું? આવતે મહિને તો પરિણામ આવશે ને મને તો ખાતરી છે કે નરભો ઊંચે નંબરે પાસ પણ થઈ જશે.’

રવિશંકર કહે : ‘સાચું કહું પટેલ, આ તો ક્યાસ કઢાવી જોયો. બાકી આ અગિયાર રૂપિયાના પગારમાં એ છોકરાને મુંબઈનું ભણાવવાનું મારું કંઈ ગજુ?’

પટેલ કહે : ‘સાચું કહેજો તલાટી, આજ સુધીની નોકરીમાં તમે કુલ કેટલા બચાવ્યા છે?’

‘મારી સાત વરસની નોકરીની જે બચત હોય એ બધી રૂપિયા ૧૮૦ પોસ્ટ ઓફિસમાં પડી છે. એમાં તો પહેલા વરસનો ખર્ચોય ના નીકળે. પછી બીજાં પાંચ વરસનું શું?’

પેલા આગેવાન બોલ્યા તો કશું નહીં પણ એમના મનમાં કોયડાનો ઉકેલ પડી ગયો હતો. એ સાંજે એમણે ગામના બીજા પાંચસાત આગેવાનોને આ વાત કરી. બધાએ એકમતથી નકકી કર્યું કે ગમેતે ભોગે ટાલાટીના આ છોકરાને ભણાવવો. છોકરો હોશિયાર છે ને પાછો બ્રાહ્મણનો. એને ભણાવવાનું કામ પૂણ્યનું છે.

બે દિવસ પછી એમણે ગામની અઢારેય વરણની એક જાહેર સભા બોલાવી ને એમની વચ્ચે આ વાત મૂકી. ગામના બધા ખાતેદાર ખેડૂતો છો વરસ સુધી ખાતા દીઠ વરસે એકએક રૂપિયો આ છોકરાના ભણતર માટે મહેસૂલ ભરતી વખતે વધારાનો આપે એવી વાત મૂકી.

નારણ મતાદાર કહે : 'ભાઈઓ આ પંચનો બોલ છે. ને બધાએ આ નકકી કર્યા પરમાણેનો ફાળો આપવાનો છે. વખત છે ને કોઈને આ વધારે પડતો હોય તો મારી પાસેથી લઈ જઈનેય ચોરે ભરી આવજો. આ પૂન્યનું કામ છે એટલે ભગવાન કરશે તો હવે પછીનાં વરસ એવાં જશે કે કોઈને કોઠીએ ધાન નહીં ખૂટે.'

ગામના બધા ખેડૂતો સુખી હતા એમ નહીં પણ આ તો પંચનો નો કોલ હતો ને ગામનો સંપ પણ એવો એટલે બધાએ આ વાત વધાવી લીધી.

વખતને જતાં કાંઈ વાર લાગે છે? નરભો મુંબઈમાં કરકસરથી રહ્યો, સારું ભણ્યો અને દાકતર થયો. એ ગામમાં આવ્યો ને પરણ્યો. પાછો મુંબઈ ગયો. જે શેઠની ધરમશાળામાં એ રહેતો અને કામ કરતો હતો એ શેઠે એને આગળ ભણવા જવા માટે વિલાયત મોકલવાની ગોઠવણ કરી આપી. પણ બાંમણનો છોકરો એકલો વિલાયત જાય અને ખાધેપીધે વટલાઈ ન જાય એટલે એની પત્નીને પણ સાથે લઈ જવાની શેઠે વ્યવસ્થા કરી.

આ દરમિયાન તલાટીની બદલી થઈ ગઈ ને એ નાયબ મામલતદાર થઈને તાલુકાના મથકે સ્થાયી થયા. તો નરભેશંકર વિલાયતમાં બે વરસ ભણ્યો ને બીજાં ત્રણ વરસ નોકરી કરી સારું એવું કમાયો ને ગરથ ગાંઠે કરી એનાં બે બાળકો ને પત્ની સાથે દેશમાં પરત આવ્યો. જિલ્લાના મથકે મોટી સરકારી હૉસ્પિટલમાં એને મહિને હજાર રૂપિયાના પગારની નોકરીની નિમણૂંક પણ મળી. ગામલોકોએ આ જાણ્યું ને એમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. એમને થયું કે એમને હાથે એક સારું કામ થયું હતું. ગામમાંથી દસપંદર આગેવાનો શહેરમાં તલાટીને ત્યાં જઈ ખુશાલી દર્શાવી આવ્યા. તલાટીએ એમની સારી ખાતરબરદાસ્ત કરી ને તેમને જમાડ્યા. નરભેશંકરે પણ તેમના અને ગામના ખબર પૂછ્યા.

ગામમાં આવી આગેવાનોએ બધાને આ વાત કરી તો બધા બહુ ખુશ થયા. ને ૧૦૦૦ રૂપિયાનો પગાર સાંભળીને તો બધાનાં મોં પહોળાં થઈ ગયાં.

પણ એથીય વધારે પહોળાં થઈ ગયાં જ્યારે ચાર દિવસ પછી એક ઘોડાગાડી આવીને મતાદારને બારણે ઊભી રહી ત્યારે. કાચી ઘડીમાં તો મતાદારને આંગણે પંદર વીસ માણસોનું ટોળું ભેગું થઈ ગયું. ઘોડાગાડીમાંથી દાકતર નરભેશંકર એમનાં પત્ની અને બાળકોને ઊતરતાં જોઈ કેટલાકે બીજાના કાનમાં કહેવા માંડ્યું : 'આ તો પેલા દાકતર છે જેમની વાત કાલે બધા કરતા હતા.'

ત્યાં મતાદાર કોલાહલ સાંભળી ઘરમાંથી બહાર આવી ગયા. એમણે દાકતરને જોયા ને કહ્યુંઃ 'આ તો આપણા દાકતર! અલ્યા ગામમાં બધાને કહી આવો કે આપણા દાકતર ગામમાં બધાને મળવા માટે આવ્યા છે.'

હસીને દાકતર કહે : 'કહેજો મળવા નહીં પણ રહેવા આવ્યા છે. ને મતાદારકાકા અમારાવાળું ઘર ખાલી છે કે મહીં તમાકુ ભરી છે? કેટલાકને દાકતરનું કહેવું સમજાયું કેટલાકને ન

સમજાયું. જ્યારે એમણે ઘોડાગાડીમાં ભરેલો કઠલો જોયો ને દાકતરનુ હસતું મોં જોયું ત્યારે એમનાં મોં આશ્ચર્યથી પહોળાં થઈ ગયાં. જ્યારે એમણે જાણ્યું કે દાકતર ૧૦૦૦ની નોકરીને ઠોકર મારીને એમના ગામમાં દવાખાનું શરૂ કરવા આવ્યા છે ત્યારે તો એ નાનકડા ગામમાં હલચલ મચી ગઈ.

સાંજે જ્યારે મતાદારને આંગણે અડધું ગામ દાકતરને મળવા ભેગું થઈ ગયું હતું ત્યારે દાકતર કહે : 'મારે અહીં દવાખાનું શરૂ કરવું તો છે પણ મારા પેલા ખાતા દીઠ રૂપિયાનું શું?'

'તમારો ખાતા દીઠ રૂપિયાનો કર ઊભો પણ એમાંથી તો તમારો દૂધઘીનો ખર્ચોય નહીં નીકળે.'

'નીકળશે. વિલાયતમાં મેં ત્રણ વરસ કામ કરીને એટલા તો બચાવ્યા છે. હવે તો જેમણે મારે માટે પેટે પાટા બાંધીને મને દાકતર બનાવ્યો એ ગામનું ઋણ મારે ચૂકવવું છે.'

'પણ પેલી હજાર રૂપિયાની નોકરી !'

'વિલાયતમાં તો મારે એનાથી ચારઘણા પગારની નોકરી હતી પણ હું એ નોકરી કર્યા કરું તો પછી મને ભણાવવા માટે તમે બધાએ કેડ્યો તોડી અને અડધેપેટ રહ્યા એનું દેવું કયે ભવ વાળું? જેમણે ખાતાદીઠ રૂપિયો ભર્યો હોય એમની બધાંની દવા આપણા દવાખાનામાં મફત; કહી દેજો બધાને.' દાકતરે કહ્યું ને બધા દાકતરની ખાનદાની પર વારી ગયા.

થોડા દિવસમાં તો ત્યાં એક સરસ મઝાનું દવાખાનું શરૂ થઈ ગયું. ગામ લોકોય વાતો કરવા માંડ્યા ; 'અમારા દાકતરની તોલ્યે કોઈ ના આવે. ખાટલામાં નાખીને લાવ્યા હોય એય ચાલતા ઘેર જાય. સરકાર એમને હજાર રૂપિયાનો પગાર આપતી હતી તોય એને લાત મારીને આવ્યા છે અમારા ગામમાં.'

આજુબાજુનાં ગામેથીય લોકો ગાડાં લઈને આ દવાખાનામાં આવે છે, કોઈ દાકતરને માટે ઘીની બરણી લાવે છે તો કોઈ શાકપાંદડું લેતા આવે છે. દાકતરના ઘરમાં દાણદૂણી તો ગામલોકો ખૂટવા જ નથી દેતાં. ને પેલો ખાતા દીઠ રૂપિયો લોકો હેતથી ભર્યા કરે છે.'

એ વાત પર બીજાં ચાલીસ વરસ વીતી ગયાં. દાકતરનો દીકરો મનસુખ પણ દાકતર થયો હતો ને મુંબઈમાં સારું કમાતો હતો એ એક દિવસ બધું સમેટીને ગામમાં આવી પહોંચે છે ને જાહેર કરે છે કે એના બાપનુ દવાખાનું એ સંભાળવાનો છે. હા, પેલો ખાતા દીઠ રૂપિયો તો ગામે ચાલુ જ રાખવાનો છે.

અનુક્રમ

૨. ઘરને હિસાબે પરઠણ

હમણાં વારકજ ગામમાં બહારના લોકોની અવરજવર વધી ગઈ હતી. વાત એમ હતી કે ગામના સદ્‌ગત નરસિંહભાઈનો દીકરો મોહન લગ્ન કરવા માટે અમેરિકાથી મહિના માસથી આવ્યો હતો. જાણીતા અને અજાણ્યા માણસો પોતાની દીકરી માટે એમને ત્યાં આંટા મારતા હતા. કાજસરાના મનોર મુખીએ પણ પોતાની દીકરી બતાવી હતી. છોકરી ભણેલી પણ સારું હતી ને દેખાવડી પણ ઘણી એટલે બધાને એમ લાગતં હતું કે એ વાત પાકકી થઈ જશે. વળી મનોર મુખીનું નામ પણ આજુબાજુનાં ગમોમાં પંકાતું ને વારકજમાંથી સવદાસ મતાદારે પણ એની ભલામણ

કરેલી એટલે કશો વાંધો આવે તેમ ન હતો. પણ છોકરી બતાવ્યે દસ દિવસ થયા છતાં હજુ મોહન તરફથી કશો જવાબ આવ્યો ન હતો.

જોવો હોય એવો જવાબ પૂછીને એમને જણાવવાનો સંદેશો મનોર મુખીએ સવદાસને મોકલ્યો હતો એટલે સવદાસે મોહનને પોતાને ઘેર બોલાવ્યો. મોહન આવ્યો ત્યારે સવદાસના સરખી ઉંમરના બેચાર જોડીદારો પણ ત્યાં બેઠેલા હતા. એ આવ્યો એટલે સવદાસે મુદ્દાની વાત પૂછી : 'તે ભાઈ, તારા લગનની વાત કેટલે આવી? કશું નકકી કર્યું કે નહીં?'

'ના અંકલ, હજુ કશું નકકી નથી કર્યું. કેટલીક છોકરીઓ જોઈ છે.' મોહને એની વરણાગીમાં જવાબ આપ્યો.

'તો પછી કરી નાખને નકકી. અમારેય જાનમાં જવાનું થાય. ને મેં તને પેલી મનોર મુખીની છોડી માટે કહ્યું હતું એનામાં તને શો વાંધો આવે છે?'

'હા અંકલ, એ છોકરી સારી છે પણ એમાં વહેવારનો વાંધો નડે છે એટલે મારાં મધરનું મન જરા કચવાય છે. જો તમે એની ચોખવટ કરાવી આપો તો મને પછી કશો વાંધો નથી.' મોહન બોલી ઊઠ્યો.

મતાદાર કહે : 'લે, આટલી ચોખવટ કરવામાં શી મોટી ધાડ મારવાની હતી? કાલે જ ચોખવટ કરાવી આલું. જો તું કહેતો હો તો કાલે સવારે જ મુખીને અહીં બોલાવીને તમારી રૂબરૂમાં જ બધી ચોખવટ કરાવી દઉં, પછી છે કાંઈ? પણ મારું માને તો સામે મુખી જેવો માણસ હોય તો આપણાથી ચોખવટની વાત જ ન થાય. એમના વહેવારમાં કશું કહેવાપણું જ ન હોય.' મતાદારે મુખીની આબરૂની પાળ બાંધવા કોશિશ કરી પણ પેલા અબૂધને એ સમજાય જ કયાંથી?

'પણ અંકલ, એ તો બિલકુલ પરઠણ આપવાની જ ના પાડે છે. વધારે નહીં તો એમણે અમારા ઘરને હિસાબે તો આંકડો મૂકવો જોઈએ ને!' મોહને ઠાવકું મોં રાખીને કહ્યું ને મતાદાર મનમાં સમસમીને રહી ગયા. એમને એક વખત તો તડ ને ફડ કહી દેવાનો વિચાર થઈ ગયો પણ આ તો મનોર મુખીનું કામ હતું એટલે કાંઈ ઊંધું ન વેતરાઈ જાય એય જોવાનું હતું.

એમણે સંયમ રાખવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું : 'મને એમ લાગે છે મોહન, કે મુખી સમાજના આગેવાન છે એટલે એમને પરઠણ આપવામાં પ્રતિષ્ઠાનો વાંધો નડતો હશે. ને મારું માન તો જ્યારે સામે મુખીના ઘરનો સંબંધ મળતો હોય ત્યારે તમારે પરઠણનો મોહ મૂકી દેવો જોઈએ. મારું માને તો એ ડહાપણનું પગલું ગણાય, પૂછ આ બેઠા છે એમને.'

પણ પેલા અમેરિકાથી ફૂકા કમાઈને કે ગ્રીનકાર્ડનો ખિતાબ(!) લઈને આવેલા મોહનને મુખીની એ આબરૂની કિંમત કયાંથી સમજાય? એ કહે : 'અંકલ, આમાં પૈસાનો સવાલ નથી, પણ મારાં મધર કહે છે કે એમણે અમારા ઘરને હિસાબે તો પરઠણ આપવી જ જોઈએ. તમે એમને અમારી આટલી વાત સમજાવો. મને ખાતરી છે કે એ તમારી વાત જરૂર માનશે.'

સવદાસ મતાદારને પોતાના ગુસ્સાને કાબૂમાં રાખતાં ઘણી તકલીફ પડી. એમને થયું કે આ મૂરતિયાને કોણે કહ્યું હશે કે મુખી મારી વાત માની જશે? જેણે કહ્યું હોય એણે સાચું જ કહ્યું છે. મુખી મારી વાત જરૂર માનશે પણ હું એમને કેવી વાત કરવાનો છું એની તો મને એકલાને જ ખબર છે. મતાદાર વિચારી રહ્યા. મતાદારે મનમાં જ કોઈ ત્રાગડો રચ્યો પછી કહ્યું : 'જો, મોહન, કાલે મુખીને લઈને અમે બેચાર જણા તમારે ત્યાં આવીશું ને તારાં મધરની રૂબરૂમાં જ પરઠણનો આંકડો નકકી કરી દઈશું. તું ઘેર જ છે ને.'

'તમે આવવાના હો તો હું ઘેર જ રહીશ. અંકલ, આ કામ હવે તમને જ સોંપ્યું. તમે જે કરશો એ બરાબર જ કરશો એનો મને વિશ્વાસ છે.' કહેતાં મોહન ઉત્સાહભેર પોતાના ઘર તરફ વળ્યો ને મતાદારેય કાજસરાનો મારગ પકડ્યો.

◆

બીજે દિવસે બપોરની વેળામાં મનોર મુખી, એમનો એક દોસ્તદાર, મતાદાર અને એમના ગામના બીજા બે આગેવાન સાથે મોહનને ત્યા પહોંચ્યા. જેણે એમને જતાં જોયા એમને મનમાં થઈ ગયું કે મોહનના વિવાહ આજે નકકી થઈ જવાના.

બધા બેઠા એટલે મતાદાર કહે : 'ભાઈ મોહન, તારાં મધર પણ સાંભળે એમ ચોખવટ કરીએ એટલે બધું ફરીવાર કહેવું ન પડે.'

ત્યાં તો અંદરથી મોહનનાં બાનો અવાજ આવ્યો : 'હું અહીં જ બેઠી છું, મોટા. તમે તમારે ચોખવટ કરો. તમારાથી કયાં કશું અજાણ્યું છે?'

હવે સવદાસે ભેરુઓ સામે જોતાં મમરો મૂકયો : 'વહેવારમાં તો તમે ધારતાં હશો એનાથીય અદકો વહેવાર મુખી કરશે. પણ મારું કહેવું માનો તો પરઠણની વાત તમે પડતી મૂકો તો વધારે સારું. મુખીથી પરઠણ અપાય પણ નહીં ને આપણાથી મગાય પણ નહીં. એમને કશી આંટી હશે તો જ મુખી ના કહેતા હશે એમ માની આપણે એ વાત પડતી મૂકવી જોઈએ. કાલે સવારે પાંચ માણસની વચ્ચે બેઠા હોય ને વાત નીકળે કે મુખીએ આટલી પરઠણ આપી હતી તો એમાં મુખીને અને તમારે બેયને શરમાવાનું થાય. એટલે મારું કહેવું છે કે_'

પણ મતાદાર પૂરું બોલી રહે તે પહેલાં જ પેલાં ઘરડાં અંદરથી બોલી ઊઠ્યાં : 'તે અમે કયાં લાખ રૂપિયા માગીએ છીએ? પણ તમે જાતે જ અમારા ઘરને હિસાબે આંકડો નકકી કરો એટલે બસ. તમારું કયાં કશું અજાણ્યું છે?'

સવદાસે મનોર મુખી સામે જોયું, પોતાના મળતિયાનેય ઈશારો કરી દીધો ને શરૂ કર્યું : 'જુઓ, તમે સામે ચાલીને મને આંકડો નકકી કરવાનું સોંપ્યું છે એટલે હું તમારાં બેયનાં ઘરને હિસાબે આાંકડો નકકી કરીશ. કોઈ વચમાં બોલશો નહીં. હું બોલી રહું પછી તમારે હા કે ના જે કહેવું હોય એ કહેજો.'

બધાંએ હકારમાં માથાં ધુણાવ્યાં એટલે મતાદારે આગળ કહેવા માંડ્યું : 'પરઠણનો આંકડો ઘણી બધી રીતે નકકી થાય. એક તો મનોર મુખીના ઘરને હિસાબે. જો એ હિસાબે જોઈએ તો મુખીનું ઘર એવું આબરૂવાળું છે કે એ પરઠણ આપે જ નહીં. બીજી રીતે નકકી થાય તમારા મોહનની લાયકાતને હિસાબે. એમાં તમારા મોહન પાસે જો અમેરિકાની સિટિઝનશીપ હોય તો એનો આંકડો ઊંચો ગણાય. પણ મોહન પાસે ગ્રીન કાર્ડ જ છે એટલે એના પછીનો નંબર ગણાય. કેમ, બરાબર છે ને!'

બધાએ સમજયે કે સમજયા વગર માથાં ધુણાવ્યાં એટલે મતાદારે આગળ ચલાવ્યું : 'હવે જયારે તમે બધાંએ યોગ્ય આંકડો નકકી કરવાનું મારે માથે નાખ્યું છે ત્યારે મારે બધી બાજુનો વિચાર કરીને જ આંકડો નકકી કરવો પડે. ઓતમભાઈ, તમને તો ખબર છે ને કે હું ને નરસિંહ તો ખાસ ભાઈબંધ. ને તમેય કયાં જુદા હતા? આપણે જ તો છેક ભાલના બા'રામાં જઈને એનાં લગન ગોઠવેલાં ને! આપણે આ ઘરડાંના પંદરસો રૂપિયા આપેલા ને!'

વચમાં મોહન કાંઈક બોલવા જતો હતો તેને અટકાવીને મતાદાર કહે : 'એટલે ભાઈ મોહન, તું તારી જાતે જ આંકડો નકકી કરી લે; જો તારી બાના પંદરસો ઉપજયા હોય તો તારા કેટલા

ગણાય. ચાલો મુખી, એમને એમની જાતે જ આંકડો નક્કી કરવા દઈએ. આ જગ્યા તમારે લાયક નથી.'

ને મોહનને લાચારીમાં પગ પછાડતો મૂકી બધા બહાર નીકળી ગયા. પછી શું થયું એ તો રામ જાણે પણ મોહન લીલે તોરણે અમેરિકા પાછો ગયો એ તો આખું ગામ જાણે છે. લોકો કહે છે કે મતાદારે એનું ક્યાંય ઠેકાણું જ ન પડવા દીધું.

અનુક્રમ

૩. મોટાભાઈનો રમણિયો

ફરતાં પંદર ગામમાંથી કોઈ અમારા આશાભાઈને ન ઓળખે એવું બને નહીં. એમના કુટુંબમાં એમનો એકમાત્ર ભાઈ રમણ. રમણ એમનાથી સાત વરસ નાનો. રમણને એમણે કૉલેજમાં ભણવા મોકલેલો. પણ કૉલેજમાં એક વરસની લ્હેર કરીને એ પાછો આવી ગયેલો અને મોટાભાઈની સાથે ખેતીમાં જોડાઈ ગયેલો.

એમને વીસ વીઘાં જમીન અને નહેરનાં પાણી ફરે એટલે એમની ખેતી દીપે પણ ખરી. એમાંથી ઘરખર્ચ નીકળે અને વરસે પાંચસાત હજાર બચે પણ ખરા.

હવે લોકો રમણને માટે પૂછવા આવવા લાગ્યા. આશાભાઈને કોઈકમાં કાંઈક તો કોઈકમાં બીજું વાંકું પડતું હતું એટલે રમણનું ક્યાંય ગોઠવાતું ન હતું. વળી કોઈ જગ્યાએ બધું બરાબર હતું ત્યાં આશાભાઈ કહે : 'મારો રમણ મેટ્રિક પાસ છે ને લાખ રૂપિયાનો ધણી છે. જે પચીસ તોલા સોનું ને પંદર હજાર રૂપિયા રોકડા આપે એને ત્યાં જ મારા રમણનો વિવાહ કરવાનો છે. બાકી મારો રમણ એમ કાંઈ વાટમાં નથી પડ્યો.'

કહો, પછી વાત પાટે ચઢે જ શાની? એક તો ગોળમાં કન્યાની અછત અને મોટાભાગનાં ઘર એકલી ખેતી પર નભતાં હોય ત્યાં આશાભાઈના આ ઊંચી કિંમતના મૂરતિયાને મુલવવા કોઈ તૈયાર ક્યાંથી થાય? વળી કોઈ પરદેશવાળા દીકરી પરણાવવા આવ્યા હોય એને આ મેટ્રિકની ઊંચી લાયકાત ઓછી પડે. પણ રમણભાઈ મનમાં પોરસાયા કરે કે ભાઈએ પોતાનામાં કશીક લાયકાત જોઈ હશે ત્યારે આવી ઊંચી કિંમત મૂકતા હશે ને!

પણ વરસ પર વરસ જવા લાગ્યાં. એમ કરતાં રમણને સત્તાવીસમું બેઠું. એટલે રમણ મનમાં ગભરાવા લાગ્યો. એનેય હવે થવા લાગ્યું કે મોટાભાઈની કિંમતે પોતાને કોઈ નારિયેળ આપવાનું નથી. એણે મોટાભાઈને આ વાત સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો તો આશાભાઈ કહે : 'આ બધા પટલાઈના પેચ છે. તને એમાં સમજણ ના પડે. જો, હું હવે એક તાલ કરું છું. આવતી સાલ બધાય તારે માટે પડાપડી ના કરે તો મને કહેજે.'

પણ મોટાભાઈ આ પટલાઈના પેચ કોની સામે લડાવવાના હતા એ વાતની રમણને ખબર પડે તો ને! 'એક વખત મારું ધાર્યું થઈ જવા દે પછી જો મજા. તારા લગનમાં હું એક લાખ રૂપિયા ના તોડી નાખું તો મને કહેજે. લોકોય કહેશે કે આશાભાઈએ રમણને પરણાવવામાં વાટ જોઈ પણ ઠેકાણુંય સારું ગોત્યું ને લગન પાછળ ખર્ચોય એક નંબરનો કર્યો.' આશાભાઈએ રમણને આભા લાડુ જમાડ્યા.

લાખ રૂપિયા તોડી નાખવાની વાતથી રમણ એવો અંજાઈ ગયો કે બીજું એક વરસ વીતી

ગયું એનીય એને ખબર ના રહી. વળી આશાભાઈએ તુકકો લડાવ્યો : 'આજકાલની છોકરીઓને શહેરમાં રહેતો અને નોકરી કરતો ઘણી જોઈએ છીએ. હું તને મુંબઈ મારા દોસ્ત વનેચંદની પેઢી પર બેસાડી દઉં પછી જો મજા.'

વળી પાછો રમણ મોટાભાઈની વાતમાં આવી ગયો. મુંબઈની મોજ, શહેરમાં રહેવાનું, ને લાખ રૂપિયાનો લગનખર્ચ. રમણને મોટાભાઈ માટે માન પેદા થયું. ને એ ઊપડ્યો મુંબઈ સર કરવા.

આ તરફ કોઈકે વાત ઉડાવી કે રમણને ટી.બી. થયો છે એટલે એના ભાઈએ એને દવા કરાવવા છાનોમાનો મુંબઈ મોકલી દીધો છે. તો કોઈકે એવીય વાત ફેલાવી કે એની હોજરીમાં ચાંદુ પડી ગયું છે એટલે બધા છોકરીઓવાળા પાછા પડે છે. તો બહાર ગામના કેટલાકે જાણકારની અદાથી કહેવા માંડ્યું કે રમણ મુંબઈમાં કોઈક છોકરીની સાથે પરણ્યા વગર રહે છે. વાતો બધી કયાંથી ઊડતી હતી એ કોઈને ખબર પડતી ન હતી પણ આવી વાતને તો જાણે પાંખો હોય એમ ગામેગામ ફરીવળતી હતી. કોઈક સમજુ માણસ કહેતા હતા કે વાત સાચી હોય કે ન હોય પણ એ આશાભાઈનાં સાસરીવાળાંએ જ ઉડાવી હોવી જોઈએ.

આ દરમિયાન આશાભાઈએ પણ લોકોની વાતો સાચી જ હશે એવું બતાવવા માંડ્યું ને ઘર અને જમીનમાંથી રમણનું નામ કઢાવી નાખ્યું. વરસ પછી રમણ થાકીને મુંબઈથી પાછો ઘેર આવ્યો તો આશાભાઈએ એનો ઉધડો લેવા માંડ્યો : 'તને ત્યાં શહેરમાં નોકરી કરવા મોકલ્યો હતો કે આવા તાયફા કરવા? બાપદાદાની થોડીઘણી આબરૂ હતી એય તેં ધોઈ નાખી. અમે તારે માટે કેટલું કરતા હતા? તેં તો અમનેય આખી નાતમાં ભૂંડા દેખાડ્યા. બહાર નીકળ, આજથી તારે ને મારે નાહોય સંબંધ નહીં. તારો ટાંટિયોય હવે મારા ઘરમાં નહીં.

ને રમણ મનમાં ખોટું લગાડીને છપાઈને પાછો શહેર ભણી ભાગ્યો. ચારછો મહિને પાછો આવ્યો ને જમીન અને ઘરમાં પોતાનો ભાગ માગ્યો. આશાભાઈએ તો કાને હાથ દઈદીધા ; 'જમીન અને મિલકત તારી રાખેલીની પાછળ ઉડાડી મૂકવા નથી સાચવી આજ સુધી! ભાગ જોઈતો હોય તો કોરટના દરવાજા ખૂલ્લા છે. જમીન અને મિલકતમાં નામેય મારું છે ને કબજોય મારો છે.'

બેચાર પિતરાઈઓ વચમાં પડ્યા તો આશાભાઈ કહે : 'જો એ એકલો અહીં આવીને રહેતો હોય તો ભેગો ખાય ને પડી રહે ને ખેતીનું કામ કરે. ગમેતેમ તોય હું એનો ભાઈ છું તે મટી જવાનો છું? બાર મહિને પાંચમણ દાણા વધારે.'

ને ત્યારથી આ મોટાભાઈનો રમણિયો ઘેર રહી પડ્યો છે. મોટાભાઈની સાથે રહે છે, ખેતીનું વૈતરું કૂટે છે ને એકઢાળિયા ડેલામાં પડી રહે છે. જ્યારે જૂની વાત યાદ કરે છે ત્યારે એ મનમાં જ પેલા પોતાની વાતો ઉડાવનારાને શાપ દે છે. હજુ એને એના મોટાભાઈનો કોઈ દોષ દેખાય એવી અકકલ એનામાં આવી નથી.

હવે આશાભાઈના રમણિયા પર ચાર હાથ છે. કારણ કે હવે કોઈ રમણ માટે માગું કરતું નથી કે રમણ ઘરજમીનમાં ભાગ માગતો નથી. ને આશાભાઈને વગર પગારનો વૈતરો રમણ.... પણ એ તો બધી પટલાઈની વાતો છે. કદીક કોઈ પરાયાની સામે કામ આવે તો કદીક પોતાનાની સામેય.

અનુક્રમ

૪. શીવાકાકાએ વટ પાડ્યો

શ્રી ચરોતર મોટી સત્તાવીસ લેઉઆ પાટીદાર સમાજે સૌ પહેલાં સમૂહલગ્ન કરવાનું વિચાર્યું ત્યારે તેનો પ્રચાર કરવા સમાજના કેટલાક કાર્યકરો અમારા ગામમાં આવેલા. શીવાકાકાના રમેશનાં લગ્ન તે અરસામાં જ ગોઠવાયેલાં એટલે અમે બધા આગેવાનો સાથે શીવાકાકાને ત્યાં ગયેલા. શીવાકાકાએ બધાને ચ્હાપાણી પીવરાવ્યાં પછી આવવાનું કારણ પૂછ્યું: 'કહો, આટલા બધા સાથે મળીને આવ્યા છો તે કશું છે કે શું ?'

પેલા આગેવાનો પૈકીના એકે શરૂ કર્યું : 'વાત જાણે એમ છે કે આપણા સમાજમાં આપણે સમૂહલગ્ન શરૂ કરવા માગીએ છીએ. આપણે દેખાદેખીમાં લગ્ન પાછળ દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ ખર્ચ કરતા જઈએ છીએ અને ઘસાતા જઈએ છીએ. લોકો સમજતા નથી તેનું દુ:ખ છે. એટલે બધાએ મળીને એવું વિચાર્યું કે સમાજમાં સમૂહલગ્નો શરૂ કરવામાં આવે તો ધીમેધીમે લોકોમાં જાગૃતિ આવે અને ખર્ચમાં પણ થોડેથોડે કાપ મૂકાતો જાય.'

શીવાકાકા કહે : 'બહુ સારો વિચાર છે.તમારા જેવા સમજુ માણસો છે તો સમાજ ચાલે છે. મારે લાયક કાંઈ કામ હોય તો મને પણ જણાવજો સારા કામમાં આપણો સદાય સાથ.'

અમને બધાને થયું કે ચાલો સમૂહલગ્નની શુભ શરૂઆત અમારા ગામથી થશે. પેલા આગેવાનો પણ આનંદમાં આવી ગયા. કહે : 'તમારા જેવા ઉત્સાહી વડીલ હોય પછી સરાં કામ અટકે જ નહીં ને! શુભ કામ તમારે જ ઘેરથી શરૂ થાય એવું જ નિર્માણ હશે.'

શીવાકાકાને હવે જ સમજાયું કે શાનું નિર્માણ થવાની વાત હતી.એટલે તે વહેલાવહેલા બોલી ઊઠ્યાઃ 'મારે હાથે, શેનું! મને સમજાયું નહીં.'

પેલા આગેવાન કહે : 'કેમ તમારા દીકરાનાં લગ્ન નકકી નથી થયાં? એટલે તો આવ્યા છીએ. તમારા જેવા વડીલને ત્યાંથી આવા કામનું મૂરત થાય એથી રૂડું શું?'

શીવાકાકા કહે : 'મૂરત કેવું ને વાત કેવી? પરકાં છોકરાંને જતિ કરવાની વાત રહેવા દો. મારો છોકરો કંઈ વાટમાં નથી પડયો કે તમારા સમૂહલગનમાં પૈણાવું. કોઈક બીજું ઘર શોધો.હું તો બેન્ડવાજાં વગડાવીશ, વરઘોડો કાઢીશ, દારૂખાનું ફોડાવીશ અને ગામનાં બેય પાહાં જમાડીશ. મારો છોકરો કંઈ વાટમાં નથી પડયો.'

ઘડીમાં આખી વાત પલટાઈ ગઈ. ઘડી પહેલાં સાથ આપવાની વાત કરતા હતા એને બદલે શીવાકાકા છેલ્લે પટલે જઈને બેસી ગયા. પેલા આગેવાનો પણ ગમ ખાઈ ગયા. એક કહે : 'વડીલ તમે મારી વાત તો સાંભળો, તમારે ઘેર જે કાંઈ ધામધૂમ કરવી હોય તે કરજો. આ તો ફકત લગ્નની વિધિ જ સમૂહમાં કરવાની છે. વળી આપણે સમૂહલગ્ન કરવાના છીએ તે પણ પાટીદારને શોભે એ રીતે. વિશાળ માંડવો બંધાવીશું, દરેક યુગલ માટે અલગ મ્હોયરું અને તે પણ ફૂલોથી શણગારેલું,૧૦૦૦ જેટલા મહેમાનો આખા સમાજમાંથી આવશે, જમવાનું પણ શોભે તેવું, જેટલાં માણસો આવવાનાં હોય તેટલી જ ડીસો, ચમચી, વાડકીઓ. તમને ખબર તો હશે કે મોટા ભાગનાં

લગ્નોમાં મહેમાનો કરતાં અડધી ડીસો લાવ્યા હોય, પછી ધોઈને વાપરે; મહીં અડધી તો એવી ચીકણી જાણે ધોઈ જ ન હોય.'

ત્યાં બીજા એક આગેવાને મમરો મૂકયો : 'લગ્ન માટેની બધી જ સામગ્રી અમે ત્યાંથી જ આપવાના છીએ વરકન્યા માટેના ફૂલહાર,પરણાવવા બેઠાં હોય તેમના ફૂલહાર,પૂજાનાં ફૂલ, કલવાના પેંડા બધુંય અમે આપીશું. વર અને કન્યાપક્ષને તો ફક્ત હાથ હલાવતા આવવાનું.'

શીવાકાકા કહેઃ 'તોય મારી ના, ના, ને ના જ. મારો છોકરો તમારા એ શંભુમેળામાં નહીં જ પરણાવું, તમે કહેનારા કહી રહ્યા!'

બધા નિરાશ થઈ ગયા.એમને થયું ગયે વર્ષે ૨૦૦૦ કીલોમીટર ફર્યા છતાંય સમૂહલગ્ન માટે કોઈ તૈયાર નહોતું થયું તેવું આ વર્ષેય ના થાય તો સારું. બધાએ શીવાકાકાને સમજાવવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ.

શીવાકાકાની એવી સ્થિતિ પણ નહીં કે લગ્નમાં વાજાં, વરઘોડો, દારૂખાનું કરે અને ગામનાં બેય પાસાં જમાડે. પણ હવે વાત વટ પર આવી ગઈ હતી. વળી ગામના પાંચ માણસોની હાજરીમાં આ બધી થૂંક ઉડાડી હતી એટલે શીવાકાકા ભરાઈ પડયા હતા.

પછી તો મમતમાં ચઢેલા શીવાકાકાએ બે વીઘાં જમીન ઓછી કરીનેય દીકરાને પરણાવ્યો. ધામધૂમ એટલી વધુ થઈ ગઈ કે બે વીઘાં વેચ્યા પછીય શીવાકાકાને માથે ૨૦૦૦નું દેવું રહ્યું. શીવાકાકાએ ઘરને ખૂણે બેસીને હિસાબ કરી જોયો, જે ૧૦ વીઘાં જમીન પોતાની પાસે હતી છતાં કશું બચતું ન હતું તેમાંથી બે વીઘાં ઓછી કરીને હવે કેમનું પૂરું થશે એ એમને સમજાતું નહોતું.

અધૂરામાં પૂરું પેલા સમાજવાળાને પાંચ યુગલ મળી ગયાં હતાં અને તેમણે નડીઆદ અનાથ આશ્રમમાં સમૂહલગ્ન રાખ્યાં હતાં તેની કંકોતરી મોકલી. શીવાકાકા એમાં ગયા પણ ખરા. ત્યાંની વ્યવસ્થા જોઈ,આવેલા મહેમાનો જોયા ને શીવાકાકા દંગ થઈ ગયા. એમનું મન આંચકો ખાઈ ગયું. તેમાંય બાકી હતું તે સાંજે એક પાડોશીએ ચોક વચ્ચે ટીવી મૂકીને એમાં સમૂહલગ્નના સમાચાર બતાવ્યા ત્યારે તો એ સાવ ઢીલા પડી ગયા.મનમાં ને મનમાં જ એ ગણતરી કરવા લાગ્યા. જો પેલા આવ્યા ત્યારે એમની સામે હા ભણી હોત તો પાંચેય આંગળાં ઘીમાં રહેત, બે વીઘાં જમીન ઓછી ન કરવી પડત અને નાતમાં, સમૂહલગ્નમાં પહેલ કરનાર આગેવાન ગણાત એ નફામાં. પણ એ તો બધું રાંડયા પછીનું ડહાપણ ને!

ગમે તેમ પણ શીવાકાકાએ વટ તો રાખ્યો ને! કે પછી છોકરાને વરઘોડે ચડાવવાની મમતમાં શીવાકાકા જ ગધેડે ચઢી ગયા? એ તો એક શીવાકાકા જાણે કે બીજો જાણે એમનો ભગવાન.

અનુક્રમ

૫. પોલિશ કરેલો છોકરો

છેલ્લાં પંદર વર્ષથી સમાજમાં કન્યાઓની અછત વર્તાવા લાગી છે એટલે છોકરાઓને પરણાવવાની પણ નવીનવી તરકીબો બહાર આવી છે. કેટલાંય માબાપો પોતાની દીકરીને પરદેશ મોકલવાના મોહમાં આવી તરકીબોનાં ભોગ બને છે.

પહેલાં ગ્રીનકાર્ડવાળા છોકરા સાથે દીકરી પરણાવી પાંચપાંચ વર્ષ રાહ જોતાં બેઠેલાં માબાપોનો દાખલો લઈ, અમેરિકાથી ભડકેલાં માબાપો ઈંગ્લેન્ડ પાછળ દોડેલાં, પછી ત્યાંથી પણ આંબલીપીપળી જોઈને પરદેશનો મોહ છોડી દેવાને બદલે હવે આફ્રિકા તરફ વળ્યાં છે. આફ્રિકામાંય પાછું નાયરોબીનું બધાંને ઘેલું લાગ્યું છે. આ ઘેલછાનો લાભ કેટલાક લોકો ઉઠાવી રહ્યા છે. છોકરાને પોલિશ કરાવવા માટે પરદેશ મોકલનારને ઓળખવામાં મોટા ભાગના લોકો ભૂલ ખાઈ જાય છે.

ને આવી તક ઝડપી લેવામાં ઉસ્તાદ એવાં કેટલાંય માબાપો બે વીઘાં વેચીનેય પોતાના દીકરાને પરદેશ (નાયરોબી સ્તો)મોકલી આપતા હોય છે. નાયરોબીમાં નવા જનાર માટે નોકરીની કેવી તકો છે, કે રહેવાની જગ્યાની કટવીક હાડમારી છે એનો આ મોકલનારને કે ખુદ જનારને કશો ખ્યાલ હોતો નથી તો પછી ગામડાગામમાં રહેતા પેલા પરદેશનાં સ્વપનાં જોતા કન્યાના બાપને તો હોય જ ક્યાંથી? એ તો પેલો પરણવા આવેલો છોકરો કે એન બાપ જે કહે એ જ સાચું માનીલે છે. પછી છોકરી પરણાવેછે ને પસ્તાય છે અને ખૂણે પેસીને રડે છે.

આવા જ એક પોલિશ કરેલા છોકરાની વાત કરીએ. સમાજમાં આગળ પડતા એક ગામની આ વાત છે. મનોરભાઈનો દીકરો હમણાં જ નાયરોબીથી લગન કરવા માટે દેશમાં આવેલો. ત્યાં એક બહુ સારી કંપનીમાં બહુ સારા પગારની એ નોકરી કરતો હતો એવી વાત કોઈકે કે પછી એના બાપાએ ચલાવેલી. મોટા ભાગના લોકોએ આ વાતને સાચી પણ માની લીધેલી. પછી તો એમને ત્યાં રોજ કન્યાનાં માબાપોની લાઈનો લાગવા માંડી હતી. ઊંચા તોલા અને પરઠણવાળા પણ આંટા મારવા માંડયા હતા. છોકરા કરતાં વધુ ભણેલી છોકરીઓનાં માબાપો પણ એમાં ખરાં. પેલી કહેવત છે કે સોના કરતાં પીત્તળ વધુ ચળકે એવો ઘાટ થયો હતો. પેલાં આંધળિયાં કરનાર માબાપને કોઈ કહેવા જાય તો પેલાં તેને પણ વિઘ્નસંતોષી કે દુશ્મન ગણી લેતાં હતાં.

પછી મનોરભાઈએ સારી અસામી અને સારી છોકરી જોઈને દીકરાનું ચોકઠું ગોઠવી દીધું. રંગેચંગે લગ્ન આટોપી લીધાં. હવે રહી છોકરાના પરદેશ પાછા જવાની વાત. મનોરભાઈએ તો કહેવા માંડયું છે : 'ત્યાં આફ્રિકામાંય શું કાદા કાઢી લેવાના છે? હું તો એને પહેલેથી જ ના કહેતો હતો પણ એને જવું હતું તે જઈ આવ્યો. હવે આણંદમાં જગ્યા ખોળીએ છીએ, ત્યાં જ દુકાન ખોલીને બેસાડી દઈશું. મનમાં એમ પણ ગણતરી ખરી થોડા પૈસા પોતે કાઢશે ને બાકીના પેલો પરદેશના મોહમાં ફસાયેલો વેવાઈ કાઢશે જ ને! મનથી નહીં તો પછી કમને પણ જશે કયાં? વળી ભલું હશે તો ભેગો કહેવાય લાગશે કે મેં જ જમાઈને કહ્યું કે નાયરોબીમાંય હાલ તકલીફ જ છે, તો પછી અહીં જ કશો ધંધો કરો ને. આપણી છોકરી નજર સામે તો ખરી ને. અત્યારે જમાનો ખરાબ છે ને કંઈ થઈ જાય તો હાથ ઘસતા રહી જઈએ.

પણ જાણકારો કહે છે કે પેલી મોટી કંપનીની ઊંચા પગારની નોકરીનો ચાર્જ સોંપવાય તે પાછો નાયરોબી જવાનો નથી. છે બુધ્ધિ કોઈના બાપની! પેલા દિલ્હીના ઠગ તો જાણીતા છે જ, પણ આપણા ચરોતરના આ ઠગ એમનાથી ઊતરે તેવા નથી જ.

ના માનતા હો તો આવા કોઈ મૂરતિયાને પૂછી જોજો કે કોની દુકાન પર કામ કરે છે અને કેટલો પગાર મળે છે? વળી એને એટલું પણ કહેજો કે અમારા એક ઓળખીતા નાયરોબીમાં રહે છે, તે તેમને પૂછી જોઈએ. પછી જોજો કે એ ભાઈના બોલવાની રીત જ બદલાઈ જાય છે કે નહીં!

અનુક્રમ

૬. મગનભાઈનું લગનપુરાણ

અમારા ગામના મગનભાઈને તો તમે જાણતા જ હશો. ન જાણતા હો તો હું ઓળખાવી દઉં. એમના દીકરા યોગેશના વિવાહ નકકી કરતી વખતે એમણે એમના ભાવિ વેવાઈ શંકરભાઈને કહેલું : 'છોકરાને છોડી ગમતી હોય તો અમારે કશુંય જોઈતું નથી, ભગવાનની દયાથી અમારે ઘેર કશી કમી નથી.' બોલો હવે તો તમને અમારા મગનભાઈની ઓળખાણ પડી ગઈ ને! આ જમાનામાં આવું કહેનાર માણસ જ કયાં છે!

ને ભાઈ છોકરાને શંકરભાઈની એ છોડી ગમીય ગઈ. પછી તો વાર જ શી? સાકરના રૂપિયા અપાયા, બેય વેવાઈઓએ ને એમના પિતરાઈઓએ ગોળધાણા ખાઈ લીધા ને અઠવાડિયામાં તો માટલી પણ મોકલાઈ ગઈ. આ તરફ માટલી મળી કે મગનભાઈનું પોત પ્રકાશ્યું. એમણે શંકરભાઈને સંદેશો મોકલી આપ્યો કે આવીને મળી જશો. ને દીકરીના બાપ એવા શંકરભાઈને તો પગે પાણી ઉતરવા માંડ્યાં. એ એમના એક કુટુંબી નરસિંહભાઇને સાથે લઈને મગનભાઈને મળવા ગયા.

ખબર અંતર પુછાઈ ગયા પછી મગનભાઈએ મમરો મૂકયો : 'તમે માંટલી મોકલી ને અમે વધાવીય લીધી ને લગનની તારીખેય પાકી કરી લીધી પણ તમે શો વહેવાર કરવાના છો એની કશી ચોખવટ આપણે કરી નથી. કોઈક પિતરાઈ પૂછે તો મારે એને શું કહેવું?'

'પણ તમે તો કહ્યું હતું કે–'

નરસિંહભાઈ બોલવા ગયા પણ તેમને અધવચ્ચેથી અટકાવી દેતાં મગનભાઈ બોલી ઊઠ્યાઃ 'તે ભાઈ હું તો હજુય એમ જ કહું છું. મારે તમારી પાસે મોટો વહેવાર કરાવી તમને તાણી પાડવા નથી. આ તો કોઈ પિતરાઈ પૂછે તો મારે એને શો જવાબ આપવો! આ તો તમે ફોડ પાડ્યો હોય તો મારાથી એને જવાબ તો આપી શકાય કે વેવાઈ શો વહેવાર કરવાના છે. એટલે ખરું પૂછો તો આ તો ફકત ફોડ પાડવાની જ વાત છે.'

શંકરભાઈનો હવે શ્વાસ હેઠો બેઠો. પણ જ્યારે ફોડ પાડવાનો થયો ત્યારે બેય જણા આંચકો ખાઈ ગયા. શંકરભાઈએ નરસિંહભાઈ સામે જોયું ને નરસિંહભાઈએ શંકરભાઈ સામું જોયું. થોડા ગૂંચવાતાં નરસિંહભાઈ કહે : 'પંદર તોલા સોનું, પાંચ હજાર પરઠણ અને બે હજાર વહેંચણીના, રસોડાનાં વાસણોનો સેટ, ને ચાર મંગળમાં તિજોરી, સોફાસેટ, પંખો અને દિવાલનું ઘડિયાળ. પાછળની માટલીઓમાં કૂકર, તપેલું અને અડધિયા પવાલી અમે આવું વિચાર્યું છે.'

ને મગનભાઈ ઊંડા વિચારમાં પડી ગયા હોય એમ બેયની સામે ઘડીભર તાકી જ રહ્યા. પછી કહેઃ 'બસ નરસિંહભાઈ તમે આમારી આટલી જ કિંમત કરી! અમે પંદર તોલા ને પાંચ હજારના જ ઘરાક! ભલા માણસ, આટલું તો ખૂણામાં પડી રહેલાનેય લોકો આલે છે. અમારા ગામમાં વાઘજીભાઈને તો કોઈ જાણે નહીં. એને ત્યાંય કાલે અત્યારે પચીસ તોલા, અગિયાર હજાર રોકડા, ઘંટી, ટીવી અને ફ્રીજ આવ્યાં છે. કોઈક જાણે તો એની સામે અમારી શી કિંમત રહે ગામમાં?'

'તમારી વાત સાચી પણ અમારી એટલું આપવાની ત્રેવડ નથી.' શંકરભાઈએ કહ્યું.

'તો ભાઈ આપણે આપણા ગજા પ્રમાણેનું શોધીએ ને! તમારી ગણતરી મૂળથી જ ટાંચી. વળી મેં પહેલેથી તમને કશી ચોખવટ ના કરાવી એટલે તમને સાવ મૂઠી વાળી દેવાનો મોકો મળી ગયો ને! ને મારે વગર કારણે મારી સોનાની જાળ પાણીમાં નાખવાનો વારો આવ્યો ને. લોકો તો એમ જ કહેવાના કે મગનભાઈએ માગીને લીધું.'

શંકરભાઈ શું બોલે? માંટલી મોકલાઈ ગઈ હતી ને ફરતાં પાંચ ગામમાં વાત પણ જાહેર થઈ ગઈ હતી કે એમની જ્યોત્સનાની માંટલી મગનભાઈને ત્યાં મોકલાઈ ગઈ હતી.

છેવટે નરસિંહભાઈની દરમિયાનગીરી અને સમજાવટથી વાતનો તોડ મૂકવામાં આવ્યો. ને આખરે નકકી થયું કે મગનભાઈએ પેલા વાઘજીભાઈને ત્યાં આવેલા જે વહેવારની વાત કરી હતી એટલો વહેવાર તો શંકરભાઈએ કરવો જ. બાકી રહી રોકડની વાત એમાં અમારા મગનભાઈએ ખાનદાની બતાવીને શંકરભાઈને એક વરસ પછી આપશે તો ચાલશે એમ કહી રાહત કરી આપી.

શંકરભાઈથી તો કશું બોલાય તેમ હતું જ કયાં? એમણે કચવાતે મને બધું સ્વીકારી લીધું. ને પચાસ હજારનું દેવું કરીનેય લગન ઊકેલ્યાં.

પણ આટલું કર્યા છતાં મગનભાઈનું તરભાણું ન ભરાયું તે ન જ ભરાયું. બીજું આણું કર્યા પછી એમણે કહેવડાવી દીધું કે જ્યાં સુધી રોકડનો વહેવાર પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી એ જ્યોત્સનાને પિયર જવા દેશે નહીં.

પણ આવી વાત કયાં સુધી છાની રહે? છ મહિના સુધી જ્યોત્સના પિયર ન આવી એટલે લોકો તો વાતો કરવા જ માંડે ને.

બે વીઘાં ઓછાં કરીને શંકરભાઈએ બાકીનો વહેવાર પૂરો કર્યો ને જ્યોત્સનાને તેડી લાવ્યા. ત્યાં તો મગનભાઈનો સંદેશો આવી જ પહોંચ્યોઃ 'રકમ તો તમે મોકલી પણ અમે આટલા દિવસ એનું વ્યાજ ખોયું એનું શુ? જ્યોત્સનાને મોકલો ત્યારે એ વ્યાજ પેટે સુમિતનું મિક્ષ્ચર મશીન મોકલી આપશો. આમેય કન્યાનાં માવતરથી કન્યાના ઘરનું રખાય તો નહીં જ ને!

ને શંકરભાઈએ એ ભીખ પણ વેવાઈના હાંડલામાં નાખી, એમ કરતાંય જો જ્યોત્સના સુખી થતી હોય તો.

પણ હજુ શંકરભાઈને એ નથી સમજાતું કે વિવાહ કરતી વખતે એમની ક્યાં ભૂલ થઈ હતી કે એમને આ બધું સહન કરવાનું આવ્યું!

એમની પાસે આનો જવાબ નથી, પણ મગનભાઈ પાસે અને સમાજના આવા અનેક મગનભાઈઓ પાસે એનો જવાબ છે. પેટમાં પેસીને પગ પહોળા કરવાની એમને ફાવટ આવી ગઈ છે. ને એમને આવા શંકરભાઈઓ મળી પણ રહે છે.

સમાજમાંથી આવા મગનભાઈનું જડબું ભાંગે એવો જણ પાકે ત્યારની વાત ત્યારે, બાકી હાલ તો આવા મગનભાઈઓને ઘીકેળાં છે. - પાટીદાર દર્શન (જુલાઈ, ૧૯૮૮)

અનુક્રમ

૭. સોના જેવો છોકરો

વાઘજીભાઈની દીકરી માલતીએ બી.એસસી.(માઈક્રો બાયોલૉજી અને પૅથૉલૉજી) કરેલું એટલે વાઘજીભાઈને એવી આશા ખરી કે માલતીને વાઉચર કે ગ્રીન કાર્ડવાળો મૂરતિયો પસંદ કરનિ પરદેશ લઈ જશે.

પણ ખાટલે મોટી ખોડ કે એને ચોથો પાયો જ નહીં. વાઉચર કે ગ્રીન કાર્ડના અહંકારથી ભારેખમ થઈ ગયેલા મૂરતિયાને ઊંચકવાની વાઘજીભાઈની શકિત નહીં. વાઘજીભાઈ પંદર વીશ તોલા સોનું ઘડાવે કે પાંચ સાત હજાર રૂપિયા રોકડા આપી શકે (આલબત્ત ખેંચાઈને સ્તો) પણ કોઈ તંબાકુની ખળીવાળા કે અનાજ કે જમીનના સટ્ટામાં કમાઈ બેઠેલા કે બે નંબરની કમાણીવાળા હરીફોની સામે મેદાનમાં ઊતરવાનું એમનું ગજું ખરું!

પણ દીકરીને પરદેશ મોકલવાના મોહમાં કશાં ભણતર કે આવડત વગરના પરદેશી મૂરતિયાની પાછળ પણ દોડી જોયું પણ એમની કોઈ કારી ફાવી નહીં. આખરે વાઘજીભાઈ થાકયા અને પરદેશી પોપટડાનો મોહ છોડી એમણે દેશમાંના લાયક મૂરતિયા માટે દોડ લગાવી. પણ ત્યાં સુધીમાં માલતી પચીશ વરસની થઈ ગઈ હતી. વળી માલતીના ભણતરને હિસાબે મૂરતિયો ડૉકટર, પૅથૉલૉજિસ્ટ કે ફાર્મસિસ્ટ શોધવો પડે. એમણે એવા મૂરતિયા માટે શોધ આદરી.

પણ એમાંય તકલીફોનો પાર ન હતો. આવા લગભગ બધા જ મૂરતિયાઓ પરદેશ જવા માટે જાણે એર પૉર્ટની બહાર લાઈનમાં ઊભા રહી ગયેલા હતા. વાઉચર કે ગ્રીનકાર્ડવાળી કોઈ છોકરી પ્લેનમાંથી ઊતરી નથી કે એમાંના કોઈએ એને વરમાળા- ભૂલ્યો કન્યામાળા પહેરાવી નથી. એટલે આપણા આ પંદર તોલાવાળા વાઘજીભાઈની માલતીની ગાડી પાટે ચઢે ખરી! જે થોડા લાઈનમાં ઊભેલા ન હતા એ વાઘજીભાઈને હિસાબે લાઈનમાં પણ ન હતા. એટલે કે માલતી માટે યોગ્ય ન હતા.

આવા પ્રયત્નોમાં પાછું એક વર્ષ વીતી ગયું. માલતી છવીશ વરસની થઈ ગઈ. હવે વાઘજીભાઈ બરાબરના ગભરાયા. છેવટે થાકીને એમણે બી.એ. સુધી મહા પ્રયત્ને પહોંચેલા પણ સ્હેલાઈથી બી.એ.માં નાપાસ થયેલા એવા એક કાગડા જેવા મૂરતિયાની કોટે માલતીનું દહીંથરું વળગાડી દીધું.

કાગડાને દહીથરાની કિંમત ક્યારેય સમજાઈ છે ખરી! લગ્નને ત્રીજે મહિને જ આ બેકાર બેઠેલા મૂરતિયાએ પોત પ્રકાશ્યું. એણે માલતીને દબાણ કરવા માંડ્યું કે આણંદમાં એક જગ્યા ને ત્રીશ ચાલીશ હજારનાં સાધનો વસાવી જો એક કિલનિક શરૂ કરવામાં આવે તો બેય જણ સેટ થઈ જાય. માલતી વાઘજીભાઈને એટલી વ્યવસ્થા કરી આપવા સમજાવે તો.

વાઘજીભાઈ સુધી આ વાત પહોંચી પણ ખરી. ને એમણે પોતાની અશકિત જાહેર કરી. માલતીને તેનાં સાસરિયાંએ મહેણાંટોણાં મારવા માંડ્યાં ને છેવટે તો તેના સસરાએ એને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી દીધુંઃ 'જો વાઘજીભાઈ કિલનિક શરૂ કરવા માટે આટલીય મદદ ના કરી શકાતા હોય તો પછી દીકરીને ભણાવ્યાનો શો અર્થ! મારું માનો તો તમે કાલે જ પિયર જાવ ને એમને સમજાવો. જ્યાં સુધી એ તૈયાર ન થાય ત્યાં સુધી તમે ત્યાં જ રહેજો એટલે એ માની જશે. એમને કહેજો કે એ જો પચીશ હજાર રૂપિયાની વ્યવસ્થા ત્યાંથી કરી આપશે તો બાકીના ખૂટતા પૈસાની વ્યવસ્થા આપણે અહીંથી ગમે તેમ કરીને કરી લઈશું.'

'પણ પપ્પા મને ખબર છે કે એમની પાસેથી કશી સગવડ થાય એમ નથી. ઊલટું મારા લગ્ન વખતનું દેવુંય હજુ એમને માથે ઊભું જ છે.' માલતીએ બચાવ કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું.

'એની તમને ખબર ના પડે. દીકરીને સુખી કરવી હોય તો બધી વ્યસ્થા કરવી પડે. એક વખત તમે વાત તો કરી જુઓ. અને બીજી એક વાત પણ સાંભળી લો. જ્યાં સુધી પૈસાની સગવડ ન થાય ત્યાં સુધી આ ઘરમાં પાછાં ના આવશો. આવા ભૂખડીબારસ ઘરની છાકરી ઘરમાં રાખી મારે મારો સોના જેવો છોકરો ખચરે નથી નાખવો.'

માલતી ભણેલી હતી એટલે એ બધું સમજી ગઈ. એ પોતાનાં કપડાં દાગીના સમેટીને પિયર ચાલી ગઈ. એણે વાઘજીભાઈને બધી વાત કરી અને બેત્રણ મહિના પછી એણે હૉસ્પિટલમાં નોકરી લઈ લીધી.

છએક મહિના પછી એનાં સાસરિયાંએ છૂટા છેડા માટે માગણી કરી તો એણે તરત છૂટાછેડાનાં કાગળિયાં પર સહી કરી આપી. વાઘજીભાઈના કુટુંબમાં છૂટાછેડાનો આ પહેલો જ બનાવ હતો એટલે એમને ઘણું લાગી આવ્યું હતું. પણ સામે વેવાઈને ત્યાં એની નવાઈ ન હતી. એમના ચાર છોકરામાંથી બેના છૂટાછેડા થયા હતા અને એક છોકરાની પત્ની પિયરવાસ ભોગવતી હતી કારણ કે એના બાપ પણ આ લોકોની માગણી પૂરી કરી શકતા ન હતા.

આટલું થયા છતાંય પેલા છૂટાછેડાપ્ર ૂફ વેવાઈ ને એમાં કશું શરમાવા જેવું લાગતું ન હતું. કારણ કે એમના ગામમાં છૂટાછેડાના આવા સો જેટલા બનાવો બનેલા હતા.

વાઘજીભાઈ હવે ઘણીવાર વિચારે છે કે એમણે માલતીને પૅથૉલૉજી ભણાવી હતી તો એણે પેલા છૂટાછેડાને જ પોતાની આબરૂ માનતા ગામના પાણીનો નમૂનો તપાસી જોવાની જરૂર હતી.

એ તો બધી કલ્પનાની વાતો છે, પણ સાચી વાત તો એ છે કે માલતી એક ડૉક્ટર સાથે પરણી ગઈ છે ને સુખી છે. હા, પેલા સોના જેવા છોકરાની કોઈએ હજુ સુધી છીંકણી લીધી નથી એટલે એના બાપા એને માટે ઘેરઘેર ચોખા મૂકતા ફરે છે.

– પાટીદાર દર્શન (એપ્રિલ, ૧૯૮૪)

અનુક્રમ